

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z TURKUMLARINI O'RGATISHDA DIDAKTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISH

Jabbarova Shahodat Ibrohim qizi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13905904>

Annotatsiya. Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda so'z turkumlarini o'rgatishda didaktik materiallardan foydalanishning ahamiyatini ochib beradi. Maqolada didaktik vositalar sifatida kartochkalar, diagrammalar, ko'rgazmali plakatlari, slaydlar va o'yinli mashg'ulotlar keltirilib, ularning o'quvchilarga so'z turkumlarini qiziqarli va samarali tarzda tushuntirishdagi o'rni muhokama qilinadi. Shuningdek, didaktik materiallar yordamida o'quvchilarning darsdagi faol ishtirokini ta'minlash, nazariy bilimlarni amaliy mashg'ulotlar bilan bog'lash orqali mavzuni o'zlashtirishdagi samaradorligi yoritiladi. Maqola boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ta'lim jarayonini jonli, qulay va tushunarli qilishga yo'naltirilgan usullarni taqdim etadi.

Kalit so'zlar: so'z turkumi, ot, sifat, fe'l, didaktik material, kartochka, diagramma, plakat, slayd, o'yinli mashg'ulotlar.

USE OF DIDACTIC MATERIALS IN TEACHING VOCABULARY IN PRIMARY GRADES

Abstract. This article reveals the importance of using didactic materials in teaching word groups in elementary school. The article presents cards, diagrams, demonstration posters, slides, and game exercises as didactic tools, discussing their role in explaining parts of speech to students in an interesting and effective way. The effectiveness of learning the topic is also highlighted through the use of didactic materials to ensure students' active participation in the lesson, connecting theoretical knowledge with practical exercises. The article provides methods aimed at making the learning process live, convenient, and understandable for elementary school students.

Keywords: noun, adjective, verb, didactic material, card, diagram, poster, slide, game exercises.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИДАКТИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЛЕКАРСТВЕННОЙ лексике В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. Данная статья раскрывает важность использования дидактических материалов при обучении частей речи в начальных классах. В статье в качестве дидактических средств представлены карточки, диаграммы, наглядные плакаты, слайды и игровые занятия, обсуждается их роль в интересном и эффективном объяснении учащимся частей речи. Также с помощью дидактических материалов освещается эффективность усвоения темы путем обеспечения активного участия учащихся в уроке, связи теоретических знаний с практическими занятиями. В статье представлены методы, направленные на то, чтобы образовательный процесс был живым, удобным и понятным для учащихся начальных классов.

Ключевые слова: словосочетание, существительное, прилагательное, глагол, дидактический материал, карточка, диаграмма, плакат, слайд, игровые занятия.

Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalari o'quvchilarga fundamental bilimlar, ko'nikma va malakalarni berishdan iborat bo'lib, bu jarayonda o'quvchilarning til haqida boshlang'ich

bilimlar olishi alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, til haqida boshlang'ich bilimlar olishning asosiy vazifalarga[4] quyidagilar kiradi:

1. Tilni o'rgatish va til ko'nikmalarini shakllantirish.

Nutq rivojlantirish - o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish, ularni aniq va ravon gapirishga, fikrlarini to'g'ri ifodalashga o'rgatish.

Savodxonlikni shakllantirish - so'zlarni to'g'ri yozish, o'qish va talaffuz qilish ko'nikmalarini rivojlantirish. Bu, ayniqsa, imlo qoidalarini va grammatik tuzilishlarni o'zlashtirish bilan bog'liq.

2. Til qoidalarini o'rgatish.

So'z turkumlari bilan tanishtirish - so'zlarni ma'no va grammatik funksiyalariga qarab turlarga ajratishni o'rgatish. Masalan, ot, sifat, fe'l, son va boshqalar bilan tanishtirish.

Sintaksis va morfologiyani o'rgatish - gap tuzilishi va so'zlarning tuzilishi haqida boshlang'ich bilimlarni berish. Bu bosqichda oddiy gaplar va ularning tuzilishi o'rganiladi.

3. Tilga nisbatan qiziqish uyg'otish.

O'quvchilarda tilga nisbatan muhabbat va hurmat hissini uyg'otish, ularning so'z boyligini kengaytirishga yordam berish. O'quvchilarning ijodiy yondashuvlarini rivojlantirish, ular uchun tilda tajriba qilish imkoniyatini yaratish.

4. O'quvchilarda muloqot ko'nikmalarini shakllantirish.

O'quvchilarni turli muloqot vaziyatlarida o'z fikrlarini ravon ifodalashga o'rgatish. Muloqot orqali ular hayotiy vaziyatlarda tilni qanday qo'llashni o'zlashtiradilar.

5. Madaniy va ijtimoiy kontekstda tilni tushunish. Til faqat o'qish va yozish uchun emas, balki madaniy va ijtimoiy muloqot vositasi sifatida o'rganilishi kerak[4]. Shu orqali o'quvchilar o'z milliy qadriyatlarini anglab, boshqalar bilan samarali muloqot qilishni o'rganadilar.

So'z turkumlari tilshunoslikda muhim tushunchalardan biri bo'lib, ular tilning asosiy elementlarini tizimlashtirishda asosiy o'rin egallaydi. Boshlang'ich ta'limda so'z turkumlarini o'rgatish ona tili fanining muhim qismi bo'lib, o'quvchilarning til haqidagi bilimlarini kengaytirish, ularning to'g'ri muloqot qilish va yozma nutq qobiliyatlarini rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega.

1. Tilning asosiy qoidalarini o'rganishda poydevor. So'z turkumlari o'quvchilarga tilning tuzilishini o'rgatishda boshlang'ich nuqta hisoblanadi. O'quvchilar so'zlarning turkumlarga bo'linishini bilish orqali so'zning qanday ma'no ifodalayotganini, uning gapdagi rolini va qanday turli shakllarda bo'lishini tushunishni boshlaydilar. Masalan, **otlar** predmetlarni, **fe'llar** harakatni ifodalaydi va boshqalar.

2. Grammatikaning asosiy tarkibiy qismi. So'z turkumlarini o'rgatish orqali o'quvchilar til grammatikasini, ya'ni gap tuzilishi, so'zlar orasidagi munosabatlarni tushunishni boshlaydilar. Har bir so'z turkumi o'zining maxsus grammatik xususiyatlariga ega bo'lib, o'quvchilar bu bilimlarni bilish orqali to'g'ri gap tuzishni o'rganadilar.

Masalan:

- **Otlar** gapda ega vazifasida bo'ladi.
- **Fe'llar** harakatni, jarayonni bildiradi va gapning kesimi sifatida ishlatiladi.
- **Sifatlar** predmetning belgisini bildiradi va ot bilan bog'lanadi.

3. **O'quvchilarning lug'at boyligini oshirish.** So'z turkumlari bolalarga so'zlarning ma'nosi va qo'llanilishiga e'tibor qaratishga yordam beradi. So'z turkumlarini o'rgatish jarayonida o'quvchilar ko'proq so'zlarni eslab qoladilar va bu ularning lug'at boyligini oshiradi.

Masalan, otlarning ko'plik, birlik shakllari, sifatlarga nisbat bildiruvchi qo'shimchalar yoki fe'llarning zamon shakllari bolalarning lug'aviy boyligini oshiradi.

4. **To'g'ri nutq va yozuv malakalarini rivojlantirish.** So'z turkumlari yordamida o'quvchilar to'g'ri gap tuzishni, fikrlarini aniq ifodalashni o'rganadilar. Ular so'zlarning gapdagi o'rnini to'g'ri belgilash orqali grammatik jihatdan to'g'ri va mantiqiy gaplar tuzishni o'zlashtiradilar. Bu yozma va og'zaki nutqni rivojlantirishda muhimdir.

5. **Tilni amaliy o'rganishda yordam.** So'z turkumlarini yaxshi o'zlashtirgan o'quvchilar uchun tilni o'rganish yanada osonlashadi. Chunki ular yangi so'zlarni ko'rganida yoki eshitganida darhol uning qaysi turkumga tegishli ekanini va qanday vazifani bajarishini tushunadilar. Bu esa o'quvchilarga kelajakda murakkab grammatik va sintaksis mavzularini o'rganishga yordam beradi.

6. **Ijodkorlikni rivojlantirish.** So'z turkumlari orqali o'quvchilar yangi so'zlar yasash va gaplarni o'z ichki tuzilishiga qarab tahrirlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Masalan, otlar va sifatlar yordamida sifatlash, fe'l va ravishlardan foydalanib gaplarni boyitish jarayonida ijodiy ko'nikmalar shakllanadi.

Boshlang'ich ta'limda didaktik materiallardan foydalanish o'quvchilarga tilni o'rgatish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Didaktik materiallar – bu dars jarayonida o'qitishni osonlashtiruvchi turli xil uslubiy vositalar bo'lib, ular orqali o'quvchilarning e'tibori jalb qilinadi, bilimlarni yaxshi tushunish va o'zlashtirish uchun qulay sharoit yaratiladi[2]. So'z turkumlarini o'rganishda ushbu materiallar juda katta ahamiyatga ega, chunki ular mavzuni aniq, tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazishga imkon beradi.

1. **Vizual ko'rgazmalar.** Vizual ko'rgazmalar, masalan, plakatlar, grafiklar, diagrammalar va rasmlar so'z turkumlarini o'rgatishda juda samarali. O'quvchilar ko'rgazmali vositalar yordamida so'zlarni turkumlarga ajratishni vizual tarzda o'rganadilar, bu esa mavzuni oson eslab qolishga yordam beradi. **Misol:** So'z turkumlarini tushuntiruvchi plakatlar (ot, sifat, fe'l, son va boshqalar), har bir turkumga mos keladigan ranglar yoki piktogrammalar bilan ishlangan bo'lishi mumkin. Masalan, "Otlar" uchun predmetlarning rasmlari, "Sifatlar" uchun turli predmetlar bilan ularning belgilari ko'rsatilgan grafikalar qo'llanilishi mumkin.

2. **O'yinli faoliyatlar.** Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning yoshiga mos o'yinlar so'z turkumlarini o'rganishni yanada qiziqarli qiladi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarning faol ishtirokini talab qilgani sababli, ularning mavzuga bo'lgan qiziqishi ortadi va bilimlari mustahkamlanadi.

"So'zlar poygasi" o'yini. O'qituvchi bir nechta so'zlarni aytadi va o'quvchilar ularni turkumlariga qarab to'g'ri joylashtiradi. Boshqa variantda esa so'zlarni turkumlarga ajratish uchun maxsus kartochkalar taqdim etiladi. Bu o'yin orqali o'quvchilar so'zlarni to'g'ri turkumlarga ajratishni o'rganadilar.

3. **Kartochkalar bilan ishlash.** Kartochkalar bilan ishlash usuli o'quvchilarning ko'rish va eslab qolish qobiliyatini oshiradi. Kartochkalar odatda turli xil rang va shaklda bo'lib, har bir kartochkada so'z turkumlari haqida qisqa ma'lumot yoki misollar bo'ladi. Turli rangdagi kartochkalar yordamida har bir so'z turkumiga tegishli so'zlar ajratiladi. O'qituvchi o'quvchilarga

otlar, sifatlar yoki fe'llarga tegishli so'zlar yozilgan kartochkalarni taqdim etadi va ularni to'g'ri joylashtirishni so'raydi. Masalan, yashil kartochkada "otlar", qizil kartochkada esa "fe'llar" yozilishi mumkin.

4. Interfaol taqdimotlar va multimedia vositalari. Texnologiyalardan foydalanish ham so'z turkumlarini o'rganishda samarali usuldir. Kompyuter dasturlari, interaktiv doskalar va onlayn o'quv platformalari orqali darslarni yanada qiziqarli qilish mumkin. Bunda interfaol doskalar yordamida o'quvchilar so'zlarni ekranda ko'rib, ularni to'g'ri turkumlarga joylashtirishi mumkin. Multimedia orqali video va animatsiyalar qo'llanilib, so'z turkumlarini tushuntirishni jonlantirish mumkin.

5. Didaktik jadvallar va sxemalar. Didaktik jadvallar va sxemalar orqali so'z turkumlari o'rtasidagi bog'liqlik va ularning grammatik xususiyatlari ko'rsatiladi. Bu vositalar yordamida o'quvchilar so'zlarning turkumlar bo'yicha farqlarini ko'rishadi va tushunishni osonlashtiradi.

"So'z turkumlari jadvali" o'quvchilarga har bir turkumning asosiy belgilarini ko'rsatadi: otlar – predmetlar nomi, fe'llar – harakat yoki holatni bildiradi, sifatlar – belgi bildiruvchi so'zlar va hokazo. Bu jadval yoki sxemalar visual tarzda taqdim qilinadi.

6. Matn va dialoglar orqali amaliy mashqlar. Didaktik materiallar sifatida tayyorlangan matnlar yoki qisqa dialoglar yordamida o'quvchilar so'z turkumlarini amaliy mashqlar orqali o'rganadilar. Ular bu matnlarda turkumlarga bo'lish va gaplarda to'g'ri so'zlarni aniqlash orqali mavzuni chuqurroq tushunib olishadi. Buning uchun qisqa matn yoki hikoya o'quvchilarga beriladi va ular undagi so'zlarni turkumlarga ajratishlari kerak bo'ladi. Matn ichida turli so'z turkumlariga e'tibor qaratish orqali o'quvchilar mavzuni ko'proq amaliy mashg'ulot bilan o'rganadilar[2].

So'z turkumlarini o'rganishda didaktik materiallardan foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ta'lim jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Quyida so'z turkumlarini o'rganishga mo'ljallangan **kartochkalar va diagrammalar, ko'rgazmali plakatlar va slaydlar**, hamda **o'yinli mashg'ulotlar** orqali o'rgatishning asosiy usullari va afzalliklari keltirilgan.

1. Kartochkalar va diagrammalar orqali o'rganish. Kartochkalar va diagrammalar so'z turkumlarini tushuntirish va o'quvchilarning eslab qolish qobiliyatini rivojlantirish uchun juda samarali vositalardir. Ular vizual tarzda tayyorlanganligi sababli o'quvchilar uchun so'zlarning ma'nosini va grammatik tuzilishini osonroq tushunish imkoniyatini beradi.

a) kartochkalar

O'yin tarzida foydalanish: o'qituvchi o'quvchilarga turli rangdagi kartochkalarni tarqatadi, har bir kartochkada so'z yozilgan bo'ladi. O'quvchilar bu so'zlarni to'g'ri turkumlarga ajratishlari kerak. Ranglar so'z turkumlarini ko'rsatish uchun ishlatilishi mumkin: masalan, ko'k – otlar uchun, qizil – fe'llar uchun va hokazo.

Ko'nikmalarni rivojlantirish: Kartochkalar yordamida o'quvchilar individual yoki guruhlarda ishlashi mumkin, bu esa ularga so'zlarni to'g'ri ajratishni mustahkamlashga yordam beradi.

b) diagrammalar

Soʻz turkumlari boʻyicha sxemalar: har bir soʻz turkumi uchun maxsus diagrammalar tuziladi. Masalan, otlar uchun ajratilgan diagrammada predmetlar nomlari beriladi, feʼllar uchun esa harakatlar. Bu vizual vositalar oʻquvchilarga soʻzlarni qanday ajratishni yaxshiroq tushunishlariga yordam beradi.

Qiyoslash va tahlil: diagrammalar yordamida oʻquvchilar soʻz turkumlarini bir-biri bilan qiyoslash imkoniyatiga ega boʻladilar. Misol uchun, diagramma orqali ot va sifatlarning bir-biridan qanday farqlanishini koʻrsatish mumkin.

2. Koʻrgazmali plakatlar va slaydlar orqali oʻqitish. Koʻrgazmali plakatlar va slaydlar oʻquvchilarga mavzuni koʻrgazmali tarzda tushuntirish uchun qulay vositalardir. Bu usul oʻquvchilarning vizual eslab qolish qobiliyatini rivojlantirish bilan birga, mavzuni samarali va tushunarli qilib yetkazish imkonini beradi.

a) koʻrgazmali plakatlar

Rang-barang grafikalar - har bir soʻz turkumini tushuntiruvchi rang-barang plakatlar orqali oʻquvchilar soʻzlarni turkumlarga ajratishni vizual tarzda oʻrganadilar. Masalan, otlar uchun turli hayvonlar, narsalar rasmlari, feʼllar uchun esa harakatlarni ifodalovchi rasmlar qoʻllanilishi mumkin[5].

Xotirani mustahkamlash - rangli va grafik maʼlumotlar oʻquvchilarning xotirasida yaxshiroq qoladi, bu esa ularning tezroq va samarali oʻzlashtirishiga yordam beradi.

b) slaydlar

Multimedia taqdimotlar - slaydlar oʻquvchilarga soʻz turkumlarini qadam-baqadam tushuntirishda samarali boʻladi. Har bir slaydda maʼlum bir turkumga oid soʻzlar beriladi va ularga tushuntirishlar beriladi. Misol uchun, bir slaydda otlar, ikkinchisida feʼllar keltiriladi.

Interaktiv taqdimotlar - interfaol slaydlar yordamida oʻquvchilar darsda faol ishtirok etishadi[1]. Masalan, slaydda berilgan soʻzlarni oʻquvchilar oʻzlari turkumlarga ajratishlari va javoblarni slaydda tasdiqlashlari mumkin.

3. Oʻyinli mashgʻulotlar orqali oʻrgatish. Oʻyin usuli oʻquvchilarning darsga boʻlgan qiziqishini oshirib, ularga soʻz turkumlarini yanada qiziqarli va faol oʻrganish imkonini beradi.

Didaktik oʻyinlar orqali oʻquvchilar bir vaqtning oʻzida bilim olishlari va quvnoq muhitda oʻz malakalarini mustahkamlashlari mumkin.

Xulosa oʻrnida shuni aytishimiz mumkinki, soʻz turkumlari boshlangʻich taʼlim tilshunosligida va til oʻrgatishda muhim asosdir. Bu mavzu orqali oʻquvchilar nafaqat soʻzlarni turkumlarga ajratishni, balki tilning murakkab grammatik tizimini tushunishni ham oʻrganadilar.

Bu bilimlar oʻquvchilarning umumiy til koʻnikmalarini rivojlantirish va keyingi taʼlim bosqichlarida yanada murakkab til qoidalarini oʻzlashtirish uchun zarur boʻlgan poydevor boʻlib xizmat qiladi. Didaktik materiallar soʻz turkumlarini oʻrganishda oʻquvchilarning darsga qiziqishini oshiradi va oʻquv jarayonini samarali qiladi. Ular mavzuni yanada aniqroq tushuntirish, oʻquvchilarning ijodiy va mustaqil ishlash qobiliyatlarini rivojlantirishda katta yordam beradi. Bu vositalar bolalarning eslab qolish qobiliyatini yaxshilab, mavzuni qiziqarli va mantiqiy usulda oʻrganishga koʻmaklashadi. Kartochkalar va diagrammalar, koʻrgazmali plakatlar va slaydlar, shuningdek, didaktik oʻyinlar soʻz turkumlarini oʻrgatishda muhim ahamiyatga ega. Bu vositalar mavzuni oʻquvchilarga tushunarli, qiziqarli va samarali tarzda yetkazishga yordam beradi.

O'quvchilarning ko'rgazmali vositalar va o'yinlar orqali bilim olish jarayoni tezlashadi, ular bilimlarni amaliyotda qo'llash imkoniga ega bo'ladilar.

REFERENCES

1. "Boshlang'ich ta'limda innovatsion metodlar va didaktik materiallar".// "Xalq ta'limi" jurnali.
2. Ismailov, U. "Didaktik materiallar va ulardan foydalanish metodikasi". Toshkent: Fan va texnologiya. 2019.
3. Mavlonova, N. O. "Boshlang'ich ta'lim metodikasi". Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti. 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan o'quv rejalari va dasturlari.
5. Shonazarova, Z. "Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi". 2020